

יסודות ומושגים בהגות החסידית פרופ' דניאל רייזר

שיעור 1: מלא כל הארץ כבודו / ממלא כל עלמין / לית אתר פנוי מיניה

רבי דב בער ממזריטש, מגיד דבריו ליעקב (מאגנס, תש"ן), עמ' 240

ובאמת 'מלא כל הארץ כבודו' ולית אתר פנוי מיניה [...] ונודע שהגשם היא תחתון מכל המדריגות, אך כיוון שלית אתר פנוי מיניה ובכל מקום הוא האלוהות [...] יכול למצוא בזה [...] האלוהות אשר בה.

רבי שניאור זלמן מליאדי, "בדבר הויכוח עם שנגדינו", אגרות קודש, אגרת לד'

ובפרט בענין האמונה, אשר לפי הנשמע במדינותינו מתלמידינו אשר זאת היא תפיסת הגאון החסיד על ספר ליקוטי אמרים ודומיו, אשר מפורש בהם פירוש "ממלא כל עלמין" ו"לית אתר פנוי מיניה" כפשוטו ממש. ובעיני כבודו היא אפיקורסות גמורה, לומר שהוא יתברך נמצא ממש בדברים שפלים ותחתונים ממש. ולפי מכתב מעלתם על זה נשרף ספר הידוע. [...]

ומי יתן ידעתיו ואנחהו ואערכה לפניו משפטינו, להסיר מעלינו כל תלונותיו וטענותיו הפילוסופיות [...] לבאר היטב כל טענותיו עלינו בנידון אמונה זו חרות על הלוחות בכתב [...] ויבא על החתום בכבודו ובעצמו, ואני אבוא אחריו ומלאתי את דבריו להשיב על כל טענותיו, גם כן כתוב וחתום בחתימת ידי, ושני המכתבים יודפסו ויושלחו לכל חכמי ישראל הקרובים והרחוקים שיחוו דעתם בזה. [...] רק המכריעים יהיו גדולי ישראל המפורסמים באמונת קבלת האר"י ז"ל בכללה, שהיא כולה מפי אליהו ז"ל, כחכמי הספרדים ודומיהם.

רבי שניאור זלמן מליאדי, ספר התניא, שער יחוד ואמונה, פרק א

”וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלוהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד” (דברים ה, לט) [...] הנה כתיב ”לעולם ה' דברך נצב בשמים” (תהילים קיט, פט) ופ'י הבעש”ט ז”ל כי דברך שאמרת ”יהי רקיע בתוך המים” וגו' (בראשית א, ו) תיבות ואותיות אלו הן נצבות ועומדות לעולם בתוך רקיע השמים ומלובשות בתוך כל הרקיעים לעולם להחיותם, כדכתיב ”ודבר אלוהינו יקום לעולם” (ישעיהו מ, ח) ”ודבריו חיים וקיימים לעד” וכו'. כי אילו היו האותיות מסתלקות כרגע ח”ו וחוזרות למקורן היו כל השמים אין ואפס ממש והיו כלא היו כלל [...] וכן בכל הברואים שבכל העולמות עליונים ותחתונים ואפ"י ארץ הלוו הגשמית ובחי' דומם ממש אילו היו מסתלקות ממנה כרגע ח”ו האותיות מעשרה מאמרות שבהן נבראת הארץ בששת ימי בראשית היתה חוזרת לאין ואפס ממש.

הדרכות מרבי מרדכי מטשערנאביל, ספר הנהגות צדיקים

עיקר להאמין באמונה שלימה כי הבורא ברוך הוא מלא כל הארץ כבודו. ולית אתר פנוי מיניה. וכשאתה מסתכל על העולם אתה מסתכל אל הבורא יתברך שמו. וכשאתה מדבר עם האדם אתה מדבר עם הנשמה שבו.

רבי קלונימוס קלמיש שפירא, מבוא השערים, פרק ג

החסידות אחרית ההתגלות לפני המשיח אשר יבא ב”ב, וראשית זריחת קו"י אור קדושתו היא, עיקר התגלות המשיחית נכללת בפסוק ”ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים” (ישעיהו יא, ט), ויסוד תורת הבעש”ט זצ”ל נכללת בהפשט אשר גילה בקדשו על הפסוק ”מלא כל הארץ כבודו”. רבים אף רבים בתורה הרבו לרדוף את הקדוש ישראל בשביל זה, באומרם שח”ו מגשם הוא בזה את כבוד של מעלה, אבל ה”עיר וקדיש אשר מן שמיא נחית” (דניאל ה, י) קדושנו הבעש”ט זצ”ל ידע שלא לבד שאינו מגשם ח”ו רק עוד מרבה ומגלה את כבודו יתברך בזה, ולא רק פשט ושכל אומר בזה רק את השחר שלפני המשיח ממרום העיר, ואם לא יתנו להקדים את השחר, ולא יתרגל העולם בהארת השחר אז את השמש של המשיח, ח”ו מפריעים מלעלות. לכן הכריו בקדשו ואמר לא בלבד שבתוך כל דבר מדברי העולם, חיות אלוהית נמצא, ועל חיות הזה גשם הארץ סובב ומסתיר, רק גם הגשם וגם הארציות רק לנו כגשם נראה ובאמת הכול אלוהות, וצריכים רק עיניים לראות וגוף המתקדש, ואז כשאתה מסתכל על העולם, אתה מביט על אלוהים ואלוהים עליך, ”מלא כל הארץ כבודו”, אף הארציות, הלבוש והכלים מלאים הארת כבודו יתברך הם, והוא הראשית של ”ומלאה הארץ דעה וכו'” אשר יקום בכיאת המשיח ב”ב, שגם הארץ תמלא דעה את ה'.

אברהם יהושע השל, אלוהים מבקש את האדם (מאגנס, תשס”ג) עמ' 78

מהי המציאות? לאדם המערבי היא דבר בפני עצמו, לאדם המקראי היא דבר לאלוהים. בשעה שהוא מתבונן בְּדבר, יותר משהוא רואה צורה וצבע, עצמה ותנועה, רואה האדם המקראי את מעשה ידי האלוהים. העולם הוא שער לא חומה.

שיעור 2: 'כהדין קמצא דלבושיה מיניה וביה':

משמעות האימננטיות האלוהית עבור האדם

רבי יעקב יוסף מפולנאה, ספר בן פורת יוסף, ע"ג

שמעתי ממורי זלה"ה משל שאמר קודם תקיעת שופר, שהיה מלך אחד חכם גדול ועשה באחיות עינים חומות ומגדלים ושערים, וציוה שילכו אצלו דרך השערים והמגדלים, וציוה לפזר בכל שער ושער אוצרות המלך, ויש שהלך עד שער אחד ולקח ממון וחזר, ויש וכו', עד שבנו ידידו התאמץ מאוד שילך אל אביו המלך, אז ראה שאין שום מחיצה מפסיק בינו לבין אביו, כי הכול היה אחיות עינים.

בעש"ט, כתר שם טוב (למברג, תרי"א), ז ע"ב

היה מלך אחד חכם גדול ועשה באחיות עיניים חומות ומגדלים ושערים [...] הקדוש ברוך הוא מסתתר בכמה לבושין ומחיצות, וכידוע שהש"י מלוא כל הארץ כבודו וכל תנועה ומחשבה הכל ממנו ית'. לכן כל המלאכים וההיכלות - הכל נברא ונעשה כביכול מעצמותו, כהדין קמצא דלבושיה מיניה וביה, ואין שום מחיצה מבדלת בין האדם ובינו יתברך.

רחל אליאור, חירות על הלוחות (אוניברסיטה משודרת, תש"ס), עמ' 102

המציאות נתפשת משתי נקודות מבט: זו האלוהית, שמבחינתה, הרואה כביכול ב"עיני השכל" – הכול אלוהות. העולם הנגלה נשלל כחסר מהות ומציאות, וההוויה נגלית לעין אינה קיימת קיום מובחן ואינה אלא אחיות עיניים, מחיצות דמיוניות או קוצר הצגה; וזו האנושית, הרואה בדרך כלל ב"עיני הבשר" רק את המציאות הנגלית ואת מחיצות הגשמיות, ואינה משגיחה בחיותה האלוהית הנעלמת המצויה בכול.

יורם יעקבסון, "תיקון הלב: עיונים בתורת הנפש של רש"י מלאדי", תעודה י (תשנ"ו),

עמ' 359-361

על האדם לגלות את יחוד ה' גם למטה 'דירה בתחתונים' וזאת ע"י פעולה הכרתית של שחרור מכבלי ה'יש' עד שיהיה האדם ניצב על גבול ה'אין'. [...] אין זו תפיסה אקוסמיסטית, שיוחסה לחסידות חב"ד. העולם קיים כממשות אונטולוגית [...] ורק בו תתקיים התכלית של "דירה בתחתונים". [...] ביטול העולם הוא רק במובן הערכי. [...] בערכו העצמי מתגדר דבר בד' אמותיו ומתייחד כדבר בפני עצמו בגבולות הווייתו הפרטית. [...] הביטול הערכי מבטל את הריבוי ומגלה את האחדות האלוהית.

חיי שלמה מימון כתוב בידי עצמו (אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ט), עמ' 96-97

בעת ההיא התוודעתי אל כת אחת, שצמחה ועלתה אז בקרב היהודים, הלוא היא כת "החסידים החדשים". [...] עבודת אלוהים אמיתית עומדת, לפי דעתם, על התפילה בכוונת-הלב מתוך אימוץ כל הכוחות ו"ביטול היש" לפני האלוהים, שכן אין האדם לפי תכליתו וייעדו יכול, לדבריהם, להשיג את שלמותו העליונה אלא בשעה שהוא רואה עצמו לא כבריה בפני עצמה, הפועלת את פעולתה לעצמה, כי אם ככלי שרת של האלוהות.

ספר בעל שם טוב על התורה, פרשת לך לך

וכן מה שמסתכל בשאר גשמיות כגון בכלי יחשוב מנין בא לכלי זה הנוי והצורה על כורחך החומר הוא הפסולת והנוי והצורה הוא הרוחני והחיוני מזה הכלי, והוא ג"כ חלק אלוהי ממעל. וכן כשאוכל יחשוב שהטעם והמתיקות של דבר מאכל ההוא בא מכוח חיוני והמתיקות של מעלה, שהוא חיותו, ובדומם יש גם כן חיות, שאנו רואים שיש לדומם ההוא קיום ועמידה, נמצא שיש בכל מקום חיות אלוה ממעל.

ר' נחמן מברסלב, ליקוטי מוהר"ן קמא, לג, ב

וצריך לדעת, ש"מלא כל הארץ כבודו". ולית אתר פנוי מיניה. ואיהו ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין. ואפילו מי שעוסק במשא ומתן בעכו"ם, לא יכול להתנצל ולומר, אי אפשר לעבוד את השם יתברך מחמת עביות וגשמיות שנופל תמיד עליו, מחמת העסק שעוסק תמיד עמהם. כי כבר גילו לנו חכמינו, זכרונם לברכה, שבכל דברים גשמיים, ובכל לשונות העכו"ם, יכול למצוא בהם אלוקות. כי בלא אלוקותו אין להם שום חיות וקיום כלל, כמו שכתוב (נחמיה ט', ו): 'ואתה מחיה את כולם'.

שיעור 3: תורת הצמצום והחלל הפנוי

רבי חיים ויטל, עץ חיים שער א, ענף ב

דע כי טרם שנאצלו הנאצלים ונבראו הנבראים היה אור עליון פשוט ממלא את כל המציאות ולא היה מקום פנוי בכחית אוויר ריקני וחלל, אלא הכול היה ממולא מן האור הפשוט ההוא... והנה אז צמצם את עצמו אין-סוף בנקודה האמצעית אשר בו באמצע ממש, וצמצם האור ההוא ונתרחק אל סביבות הנקודה האמצעית ואז נשאר מקום פנוי ואוויר וחלל ריקני. ואז המשיך מהאור אין-סוף קו אחד ישר ובמקום החלל הוא האציל וברא ויצר ועשה את כל העולמות כולם.

רבי שניאור זלמן מליאדי, ספר התניא, שער היחוד והאמונה, פרק ז

שגגת מקצת חכמים בעיניהם, ה' יכפר בעדם, ששגו וטעו בעיונם בכתבי האריז"ל והבינו ענין הצמצום המוזכר שם כפשוטו, שהקב"ה סילק עצמו ומהותו ח"ו מעוה"ו, רק שמשגיח מלמעלה בהשגחה פרטית על כל היצורים... והנה מלבד שאי אפשר כלל לומר ענין הצמצום כפשוטו, שהוא ממקרי הגוף על הקב"ה הנבדל מהם ריבוא רבבות הבדלות עד אין קץ, אף גם זאת לא בדעת ידברו מאחר שהם מאמינים בני מאמינים שהקב"ה יודע כל היצורים שבעוה"ז השפל ומשגיח עליהם וע"כ אין ידיעתו אותם מוסיפה בו ריבוי וחדוש מפני שידוע הכל בידיעת עצמו הרי כביכול מהותו ועצמותו ודעתו הכל אחד, וזה שאמר בתקונים, תיקון נ"ז, דלית אתר פנוי מיניה לא בעילאין ולא בתתאין...

רבי דב בער, המגיד ממזריטש, מגיד דבריו ליעקב, ב

צמצם השי"ת כביכול את בהירותו, כדמיון אב הצמצום את שכלו ומדבר דברי קטנות בשביל בנו הקטן. וגם כל מדות מעשה נערות נולדים בהאב, שאוהב את מעשה נערות כדי שיהיה להבן תענוג ומפואר אצלו.

ר' נחמן מברסלב, ליקוטי מוהר"ן קמא, תורה סד

כְּאִשֶּׁר רָצָה הַשֵּׁם יִתְבַּרְךָ לְבְרֹא אֶת הָעוֹלָם, לֹא הָיָה מְקוֹם לְבְרֹאוֹ, מִחֲמַת שֶׁהָיָה הַכֹּל אֵין סוּף, עַל-פֶּן צְמִצְמָם אֶת הָאוֹר לְצַדְדֵינִי, וְעַל יְדֵי הַצְמִצְמוֹם הַזֶּה נַעֲשֶׂה חֲלָל הַפְּנוּי, וּבְתוֹךְ הַחֲלָל הַפְּנוּי הַזֶּה, נִתְהוּוּ כָּל הַיְמִיּוֹת וְהַמְדוּת, שֶׁהֵם בְּרִיאַת הָעוֹלָם (כמ"ש בעץ חיים בתחילתו). [...] וְזֶה הַצְמִצְמוֹם שֶׁל הַחֲלָל הַפְּנוּי אֵי אֶפְשָׁר לְהַבִּין וּלְהַשִּׁיג כִּי אִם לְעֵתִיד לְבוֹא, כִּי צָרִיף לֹמַר בּוֹ שְׁנֵי הַפְּכִים: יֵשׁ וְאֵין. כִּי הַחֲלָל הַפְּנוּי הוּא עַל-יְדֵי הַצְמִצְמוֹם, שֶׁכְּבִיכּוֹל צְמִצְמוֹ אֶלְקוּתוֹ מִשֵּׁם, וְאֵין שֵׁם אֶלְקוּת כְּבִיכּוֹל, כִּי אִם לֹא כֵן אֵינוֹ פְּנוּי, וְהַכֹּל אֵין סוּף, וְאֵין מְקוֹם לְבְרִיאַת הָעוֹלָם כְּלָל. אֲבָל בְּאֵמַת לְאֵמַתוֹ, בְּוִדְאֵי אֶף-עַל-פִּי-כֵן יֵשׁ שֵׁם גַּם כֵּן אֶלְקוּת, כִּי בְּוִדְאֵי אֵין שׁוֹם דְּבָר בְּלַעֲדֵי חַיּוּתוֹ. וְעַל-כֵּן אֵי אֶפְשָׁר לְהַשִּׁיג כְּלָל בְּחִינַת חֲלָל הַפְּנוּי עַד לְעֵתִיד לְבוֹא:

וְדַע, שְׁיֵשׁ שְׁנֵי מִינֵי אֶפִיקוֹרְסוֹת: יֵשׁ אֶפִיקוֹרְסוֹת, שְׂבָא מִחֲכֻמוֹת חִיצוֹנִיּוֹת, וְעַלֵּיו נֶאֱמַר (משנה, אבות פ"ב): וְדַע מַה שֶׁתְּשִׁיב לְאֶפִיקוֹרְסוֹס; כִּי הָאֶפִיקוֹרְסוֹת הַזֹּאת יֵשׁ עָלֶיהָ תְּשׁוּבָה, כִּי זֹאת הָאֶפִיקוֹרְסוֹת

בא מחכמות חיצוניות [...] ועל כן מי שנופל לאפיקורסות הזאת, אף שבוודאי צריך לברח ולהמלט משם, אף אף על-פי-כן מי שנופל לשם, אפשר לו למצא הצלה לצאת משם, כי יוכל למצא שם את השם יתברך אם יבקשהו ויִדְרְשהו שם... ועל-כן יוכל למצא שם אלקות ושכל ליִישב הקשיות של האפיקורסות הזאת הבא מחכמות חיצוניות [...]

אבל יש עוד מין אפיקורסות [...] יש כמה מבוכות וקשיות אצל המחקרים [...] ובאמת אי אפשר ליִישב אלו הקשיות, כי אלו הקשיות של אפיקורסות הזאת באים מחלל הפנוי, אשר שם בתוך החלל הפנוי אין שם אלקות כביכול, ועל כן אלו הקשיות הבאים משם, מבחינת חלל הפנוי, אי אפשר בשום אופן למצא להם תשובה, הינו למצא שם את השם יתברך, כי אלו היה מוצא שם גם כן את השם יתברך, אם-כן לא היה פנוי והיה הכל אין סוף כנ"ל. ועל כן על האפיקורסות הזאת נאמר (משלי ב): "כל באיה לא ישובו" [...] רק ישראל על-ידי אמונה עוברים על כל החכמות, ואפלו על האפיקורסות הזאת הבא מחלל הפנוי [...] והנה על-ידי אמונה, שמאמינים שהשם יתברך ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין... על-כן הם עוברים על כל החכמות והקשיות והאפיקורסות הבא משם מחלל הפנוי... ועל-כן ישראל נקראים עבריים, על-שם שהם עוברים באמונתם על כל החכמות, ואפלו על החכמות שאינם חכמות, הינו האפיקורסות השנית הבא מחלל הפנוי כנ"ל. [...]

אף דע, אם יש צדיק גדול, שהוא בחינת משה, הוא צריך דוקא לעין בדברי האפיקורסות אלו, ואף שאי אפשר ליִישבם כנ"ל, על כל זה על-ידי עיונו שמעין שם, הוא מעלה משם כמה נשמות שנפלו ונשקעו בתוך האפיקורסות הזאת. כי אלו המבוכות והקשיות של האפיקורסות הזאת הבא מחלל הפנוי, הם בבחינת שתיקה, מאחר שאין עליהם שכל ואותיות ליִישבם כנ"ל. [...] וכמו שמצינו במשה (בבלי, מנחות כט), כששאל על מיתת רבי עקיבא: זו תורה וזה שכרה, השיבו לו: שתק, כך עלה במחשבה. הינו שאתה צריך לשתיק, ולכלי לשאל תשובה ותרוע על קשיא זו, [...] וכמו כן אלו הקשיות והמבוכות שבאים מחלל הפנוי, שאין שם דבור ולא שכל כנ"ל, על-כן הם בבחינת שתיקה, וצריך רק להאמין ולשתיק שם.

ודע, שעל ידי הנגון של הצדיק שהוא בחינת משה, הוא מעלה את הנשמות מן האפיקורסות הזאת של החלל הפנוי שנפלו לשם. כי דע, שכל חכמה וחכמה שבעולם יש לה זמר ונגון מיוחד [...] ואפלו חכמת האפיקורסות, יש לה נגון וזמר המיוחד לחכמה האפיקורסות. [...] ואמונה יש לה גם כן זמר ונגון המיוחד לאמונה

שיעור 4: העלאת ניצוצות

הלל צייטלין, בפרדס החסידות והקבלה (הוצאת יבנה, תשכ"ה), עמ' 25

הכלים לא יכלו לסבול את ריבוי האורות – ונשתברו. מקצתם חלקים חלקים ומקצתם רסיסים רסיסים. מקצתם ירדו למטה מקצתם שקעו, ומקצתם ירדו לנוקבא דתהומא רבה. כולם יחד נתפזרו לכל רוח ואין מקבץ את הנדחים. אין מאסף להמה. ונאנחים הנידחים בכל מקום שהם נכספים להוד עליון לשורשם הכללי. ניצוצות הקדושה אסורים בחומה, בטבע, בעביות, בגשמיות ומה שרע מזה – ברע, הטומאה, בכיעור, בפחיתות. וצועקים הם אל אלוקים בחוזה: אנא הצילנו נא [...]

רבי קלונימוס קלמן אפשטיין, ספר מאור ושמש, פרשת עקב ד"ה ויראה

כי הנה ידוע שהשי"ת ברא עולמו להיטיב לברואיו שיכירו גדולתו ורוממותו וממשלתו ומלכותו, אמנם לעצמיות אלקותו ית"ש לא היה באפשרי לשום נברא להכילו ולכן מן ההכרח היה לצמצם עצמיותו בצמצומים רבים בכדי שיוכלו הברואים לקבל שפע אור אלקותו יתברך. [...] ונתן לפניהם את החיים ואת הטוב והפכם והבחירה חופשית והרשות נתונה לברור במה שירצו [...]. וזהו הענין [...] שבירת הכלים שהוריד השי"ת עולמות הנפילים ונתערב טוב ברע, ואור בחושך ונפלו ניצוצות הקדושות בדומם, צומח, חי, מדבר, ונתלכשו בחיצוניות בכדי שיקבלו ישראל שכר על הזדככותם ועבודתם באמצעות עסק התורה והמצוות שהם מבררים האוכל מתוך הפסולת [...] ומעלים הניצוצות הקדושות לשרשן ומורידין הקליפות לנוקבא דתהומא רבא, ולכשיתבררו העולמות מכל וכל תמלא הארץ דעה את ה' ויבא הגואל צדק. [...] והראשון היה אברהם אבינו ע"ה [...] ולכן נטע אשל בבאר שבע ואמרו חז"ל שנטע פרדס ובו כל מיני מגדים להאכיל כל העוברים ושבים להכניסם תחת כנפי שכינה, ועל ידי זה היה מעלה הניצוצות הקדושות לשורשם.

רבי זאב וולף מז'טומיר, אור המאיר, עמ' רעז

שמעתי בשם הבעש"ט: פעם אחת שאל לחכם הדור בענין התפילה: איך אתה נוהג ולאן פונה מחשבתך בשעת התפילה? השיב לו: אני מקשר את עצמי עם כל פרטי החיות שבנבראים, כי בכל דבר הבא לכלל בריאה צריך להיות שם חיות משפע אלוה, ואני מקשר את עצמי עמהם להוציא דיבור לפני אלוהים להעמיק שאלה למעלה למעלה. אמר לו [הבעל שם] אם כן אתה מחריב את העולם. כיון שאתה מושך מהם את חיותם להעלות ולהגביה למעלה, נשארים פרטי הנבראים בלי חיותם.

יורם יעקבסון, תורתה של החסידות (אוניברסיטה משודרת, תשמ"ו), עמ' 110

המשמעות החדשה שהקנתה החסידות לבירור הניצוצות – פעולה זו שוב לא מתפרשת, כבקבלת האר"י, כהוצאת החיות הכלואה והעלאתה אל מקומה, אלא כהוצאתה של החיות הגנוזה מחביונה וגילוייה במקומה! [...] התהליך כולו מתרחש במישור הפסיכולוגי: לא עוד בירור ניצוצות אלוהיים, שמפוזרים, על פי משנתה של הקבלה הלוריאנית בתוך הקליפות ובכל תחומי ההווה, לא עוד

פעולה תיאורגית להקמת סוכתה הנופלת של האלוהות ולהשלמת פרצופיה, אלא גילויים של ניצוצות אלוהיים מתוך חביון נשמתו של האדם למען ייגלה דיוקנו האלוהי, תיבטל הגלות הפנימית ותיכון הסטרוקטורה ההרמונית של הווייתו הרוחנית.

רבי יעקב יוסף מפולנאה, תולדות יעקב יוסף, פרשת תזריע, אות ד

כי שמעתי ממורי (בעש"ט)... וכל מאכלי האדם או מלבושיו או דירת הבית ומשא ומתן שלו - הכול הוא להעלות הנצוצין של עצמו, ולפעמים מפסיד בסחורה ועדיין לא תיקן, ולפעמים בריח שיש הנאה ותענוג בזה מעלה הנצוצין כנודע זה בכתבי האר"י זלה"ה יעו"ש. וזהו סוד בכל דרך דעהו (משלי ג, ו), לייחד ולהעלות הנצוצין של נשמתו שהיא נצוצי השכינה בסוד מיין נוקבין, וגורם זוג עליון.

רבי מנחם נחום מצ'רנוביל, ספר מאור עינים, פרשת מטות

שאין לך דבר מזה העולם שאין בו ניצוץ הקדוש שנאצל מדבורו של הקודשא בריך הוא המחיה אותו הדבר. והוא הטעם שבדבר ההוא המתוק לחיך... ולכן בשעה שאוכל האדם המאכל נתייחד הניצוץ ההוא אל חיותו של האדם ההוא האוכלו וניתוסף בו כוח, וכשמאמין אמונה שלימה גמורה שזה מזון רוחני שהוא אלקותו יתברך המלוכש שם ונותן דעתו ולבו על פנימיות ... כי זה כל עיקר עבודתנו לקרב כל הניצוצות הקדושות מן קליפות שהן בשבירה אל מקום הקדושה. ... שיהא כל מעשיו לשם שמים באכילה ושתייה גם כן להעלות ניצוצי הקדושה מן השבירה שהוא בחינת שביה וגלות - אל הקדושה, על ידי הברכות שמברך וממליך את הבורא יתברך שמו על הדבר ההוא.

שיעור 5: העלאת המחשבות הזרות

המגיד ממזריטש, מגיד דבריו ליעקב, עמ' 81

והנה כתיב "ותשב בפתח עינים ויראה יהודה ויחשביה לזונה כי כסתה פניה". פירוש תמר אותיות ת"ם מ"ר. המחשבה זרה הוא מר אבל באמת הוא תם [...] וזהו 'ותשב בפתח עינים' – באותה פתח שהכל מסתכלים בה להקב"ה. 'ויראה יהודה ויחשבה לזונה' – זו נאה, כי היא אבר מהשכינה. אך קשה אם זו אבר מהשכינה מדוע הוא כך מלובש בדברי שטות? ואמר 'כי כסתה פניה' כלומר הפנימיות מכוסה.

המגיד ממזריטש, מגיד דבריו ליעקב, עמ' 265

הבא לטהר מסייעין אותו. ויש להבין, כי הנה אנו רואין אדם הבא לטהר את עצמו, דהיינו שרוצה להתפלל בכוונה גדולה לפניו ית' ועשה הכנה גדולה על זה, ובעמדו להתפלל בתוך עיקר התפילה בא לו מחשבה זרה. והיכן הוא הסיוע של זה מלמעלה? הלא הוא הכין את עצמו לטהר מחשבתו ולזכך תפילתו. אך האמת הוא כי אדרבה זו היא הסיוע שלו, כמבואר בדרושים הקודמים, שהש"י שולח לאדם זאת המחשבה כדי להעלותה ע"ד [על דרך] מגלגלין זכות ע"י זכאי (שבת לב ע"א).

רבי דוד שלמה אייבשיץ, ספר ערבי נחל, פרשת לך לך

כי הנה הבעש"ט זלה"ה אמר מחשבה זרה ולא טובה הנופלת לאדם היא קומה שלימה אלא שהיא פגומה, ורוצה המחשבה ההיא שהאדם יתקן אותה לכן נופלת להאדם, ואם האדם ידחנה הפילה ממדריגתה והרגה, לכן אין ראוי לדחותה אלא יתקננה. ואופן התיקון כך הוא בתחילה כשבאה מחשבה זו לאדם ימשיך על עצמו יראה גדולה ובושה מלפני הש"י, ואז יחזיק אותה מחשבה [...] ואז ידקדק היטב במחשבה ההיא וישכיל מה טוב בה ומה רע ופגם בה ואז יבדיל הרע וידבר הטוב מהמחשבה ההיא או יעשנה.

רבי נחום מצ'רנוביל, ספר מאור עינים, פרשת לך לך

והנה אודיעך דבר גדול בענין זה הלא תדע אם אירע באיזה זמן שמרגיש האדם בנפשו שנפל בזמן ההוא ברוע המדות ח"ו, וביחוד אם נפל ברוע האהבה, ובפרט תאוות המשגל אפילו בהיתר, ידע נאמנה שרוצין להגביהו למעלה במדריגה עליונה עם המדות המוטבעין בקרבו ולפתוח לבבו לאהבתו יתברך, שיזכה לבחינת נתינת התורה מלמעלה כאמור למעלה וקודם ההגבהה היא ההשפלה [...] ועל ידי שנופל למקום האהבה רעה [...] ומתחזק בהתעוררות אהבה טובה לנצח היצר הרע [...] ואוהב באותו התעוררות האהבה - להבורא יתברך ברוך הוא [...] אזי מתעלה בזה למדריגה גדולה ומעלה בזה כל האהבות נפולין שירד לשם להעלותן לראש הכל לעולם האהבה.

רבי חיים טירר מצ'רנוביץ, באר מים חיים, שער התפילה, שער שמיני

המלך ציוה לאומנים לבנות לו פלטרין גדולים בעלי חדרים רבים, חדר לפנים מחדר, בית לפנים מבית, היכל לפנים מהיכל. כל היכל, חדר ובית מצויירים בגוונים שונים, לא ראי זה כראי זה, והצד השווה שבהם שכולם מופלאים ומופלגים ביופיים וחנם עד למאוד מאוד. האומנים טרם יבנו את הפלטרים האלו, עשו להם על חתיכת נייר ציור כל הפלטרין, היכליהם חדריהם פתחיהם חלונותיהם מוצאיהם ומבואיהם. והנייר לפי שמצוייר עליו בניין מפואר כזה, הוא נושא חן בעיני כל רואיו. בהביט עליו אדם שאינו מבין אל מה מורה הדבר, יקובל הדבר בעיניו מצד תפארת עצמו, אבל אם יביט בו אדם המבין ויודע כל נקודה ונקודה שבו, אל מה היא מורה, אזי יחשוק מאוד לראות ולהתבונן בתפארת הפלטרין, כי במה נחשב יופי הציור לעומת יופי הפלטרין וכל אשר בהם.

רבי שניאור זלמן מליאדי, ספר התניא, חלק ראשון, פרק כח

ואפילו אם נופלים לו הרהורי תאוות ושאר מחשבות זרות בשעת העבודה בתורה או בתפלה בכוונה, אל ישית לב אליהן אלא יסיח דעתו מהן כרגע. וגם אל יהי שוטה לעסוק בהעלאת המידות של המחשבה זרה כנודע כי לא נאמרו דברים ההם אלא לצדיקים שאין נופלים להם מחשבות זרות שלהם כי אם משל אחרים. אבל מי שנופל לו משלו [...] איך יעלה למעלה והוא עצמו מקושר למטה.

רבי דוד שלמה אייבשיץ, ספר ערבי נחל, פרשת לך לך

ולכאורה זהו מתנגד לרמב"ם ושו"ע שציוו לדחותה ויסיע לבו לדברי תורה. אכן שניהם אמת, כי צריך כל אדם להבחין בעצמו אם הוא נשמר לנפשו מאד שלא יפגום אותם החלקים אשר בידו, דהיינו שאינו פוגם בשום פעם בדיבור ובמעשה, ואז בטבע המציאות לא יגיעו לו מחשבות רעות מצד עצמו, אלא ודאי אותה המחשבה המגיע לו הוא לצורך תקונה, לכן אין לדחותה וכדברי הבעש"ט ז"ל. אבל מי שאינו נשמר ברוחו ונפשו דהיינו בדיבורו ומעשיו אז יגיעו לו הרהורים מצד רעת עצמו והם כולם רע ולא יתוקנו וחלילה לו להחזיק אותן המחשבות אפילו כרגע אלא ידיחנה וימיתנה וכדברי הרמב"ם ושו"ע.

רבי שניאור זלמן מליאדי, ספר התניא, פרק כ"ז

ואדרבה העצבות היא מגסות הרוח שאינו מכיר מקומו ועל כן ירע לבבו על שאינו במדרגת צדיק שלצדיקים בודאי אין נופלים להם הרהורי שטות כאלו, כי אילו היה מכיר מקומו שהוא רחוק מאד ממדרגת צדיק והלוואי היה בינוני [...] הרי זאת היא מדת הבינונים ועבודתם לכבוש היצר וההרהור העולה מהלב למוח ולהסיח דעתו לגמרי ממנו ולדחותו בשתי ידיים כנ"ל [...] ולכן אל יפול לב אדם עליו ולא ירע לבבו מאד גם אם יהיה כן כל ימיו במלחמה זו, כי אולי לכך נברא, וזאת עבודתו לאכפיא לס"א תמיד.